

АНОТАЦІЯ

Шпарик Я. Я. Державне регулювання відтворення землі як фактора виробництва в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»). – Полтавська державна аграрна академія Міністерства освіти і науки України, Полтава, 2021.

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретичні положення та запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення державного регулювання відтворення землі як фактора виробництва в Україні.

На основі узагальнення наукових підходів до розуміння терміна «земля» визначено, що це природний ресурс, основний фактор виробництва, який визначає національне багатство суспільства. Властивості землі як фактора виробництва реалізуються через виконання нею актуалізованих функцій із метою досягнення цілей суспільства. Встановлення спільних і відмінних рис землі як фактора виробництва з іншими класичними факторами дало можливість стверджувати, що ґрунт визначає роль і функції землі в сільському господарстві, що зумовлено винятковою його властивістю – родючістю. Запропоновано підхід, заснований на взаємозв'язку економічної і природної родючості із процесом використання сільськогосподарських земель, що дозволило сформулювати змістовно-логічну модель поняття «економічна родючість ґрунтів» з урахуванням розширеного, неповного та простого її відтворення.

Визначено специфічні особливості сільськогосподарських земель і розроблено підходи до їх розуміння з погляду активу і з погляду товару, що дало можливість визначити цінність землі й обґрунтувати необхідність її відтворення. Процеси відтворення землі як фактора виробництва пов'язані з необхідністю державного регулювання економіки, яке ми трактуємо як систему впливу держави на процес продуктивного використання і охорону земельних ресурсів з метою забезпечення національних інтересів. Державне

регулювання відтворення землі як фактора виробництва потребує визначення відповідних принципів, методів, а також критеріїв його проведення, що в сукупності утворює його механізм, який представлений економічною системою, за допомогою якої реалізуються функції державного регулювання. Запропонований механізм дає можливість сконцентрувати цілі інституцій на безпеці держави, реалізації прав громадян, соціальному захисті населення, раціональному використанні землі, захисті навколишнього середовища, потребі держави у земельних ресурсах, розвитку агропідприємництва та екологічній рівновазі.

Ґрунтуючись на розгляді інструментарію, представлено загальну схему державного регулювання землі як фактора виробництва. Державне регулювання відтворення землі як активу здійснюється на основі прийняття законодавчих та інших нормативних актів, що підлягають виконанню та регулюють питання, пов'язані з її володінням, розпорядженням і користуванням, тобто з власністю, а як товару – з урахуванням ринкових факторів. Пропонується економічне стимулювання раціонального використання й охорони земель, пов'язане зі створенням системи гарантування прав власності на землі сільськогосподарського призначення, реформуванням системи платежів за землю, формуванням дієвої системи підвищення ефективності нормативно-правового регулювання земельних відносин тощо. Актуалізовані особливості дали можливість окреслити завдання державної земельної політики щодо задоволення суспільних інтересів із обов'язковим урахуванням природних властивостей і товарно-грошових параметрів землі.

Доведено, що визначальною характеристикою землі як фактора виробництва є її родючість, яку поділяють на природну, потенційну, штучну й ефективну, або дійсну. За якістю і складом ґрунтів Україна найбагатша у світі. Результати аналізу показали, що інтенсивне використання чорноземів призвело до втрати можливості їх відтворення і прогресуючої деградації. Визначено, що основними причинами такого стану є: надмірне

сільськогосподарське освоєння території; недостатньо обґрунтована земельна реформа, що призвела до порушень агротехнологій і зниження родючості ґрунтів; відсутність об'єктивної ціни ґрунтових ресурсів, справедливого оподаткування і відповідного фонду коштів, необхідного для підтримки родючості ґрунтів; деградаційні процеси та значні площі малопродуктивних земель; недостатнє наукове забезпечення новітніх ґрунтозахисних технологій (консервативної, нульової). Обґрунтовано, що для покращення ситуації з відтворенням ґрунтів потрібно виконати ряд робіт, а саме: збільшення внесення мінеральних і органічних добрив, охорона від ерозії, збереження запасів органічного вуглецю в шарі ґрунту, проведення меліоративних робіт і рекультивації земель тощо.

Обґрунтовано, що процес відтворення землі як фактора виробництва безпосередньо залежить від його фінансового забезпечення – залучення, акумулювання та цільового використання фінансових ресурсів у відтворювальній діяльності суб'єктами господарювання, яке так само залежить від сезонності виробництва, порівняно тривалого обігу капіталу в галузі, відсутності застави для забезпечення довгострокових кредитів, організаційно-правової форми тощо. Уточнено, що нестача власних фінансових ресурсів актуалізує роль, значення і доступність залучених. Доведено, що сумарна нестача фінансових ресурсів, пов'язаних із відтворенням землі як фактора виробництва, постійно збільшується. Актуалізовано, що відтворення землі безпосередньо пов'язане із нормативно-правовим забезпеченням відтворення родючості та цілісності ґрунтового покриву, а важливого значення при цьому набуває механізм нормативно-правового забезпечення відтворення землі як фактора виробництва, який поєднує в собі правові та організаційні засади державного регулювання. Змістовна організація цього механізму відображає внутрішню логіку правового регулювання та показує особливості спеціально-юридичного впливу на відтворювальні процеси. Незважаючи на істотний перелік існуючих нормативно-правових актів у сфері відтворення землі як фактора

виробництва, цілісна система такого забезпечення ще не вироблена і знаходиться на стадії становлення. Конкретизовано необхідність розроблення банківських продуктів із урахуванням специфіки сільгоспвиробництва, розширення сфери сільгоспстрахування, удосконалення кредитного процесу, зокрема розвитку біржової торгівлі.

Доведено, що вдосконалення механізму нормативно-правового забезпечення відтворення землі як фактора виробництва має бути орієнтоване на виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням створення системи гарантування прав власності на землі сільськогосподарського призначення; реформуванням системи платежів за землю; формуванням дієвої системи підвищення ефективності нормативно-правового регулювання земельних відносин; забезпеченням вживання заходів із землеустрою як інструментарію регулювання земельних відносин; поетапним введенням в економічний оборот земель сільськогосподарського призначення; забезпеченням екологічної збалансованості землекористування через обмеження використання земель сільськогосподарського призначення. Обґрунтовано, що вдосконалення вищезазначеного механізму має відбуватися на основі дотримання принципу земельного законодавства, проведення оцінки землі, землеустрою, реформування земельних відносин, реалізації Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, державної політики у сфері охорони земель.

Ґрунтуючись на узагальненні світового досвіду, сформовано основні напрями вдосконалення державного регулювання відтворення землі як фактора виробництва: дотримання цільового використання сільськогосподарських земель; обмеження максимально допустимих розмірів земельної ділянки, яку можна приватизувати; вимоги до покупців землі, сувора відповідальність за порушення земельного та екологічного законодавства, застосування податково-фінансових стимулів тощо. Адаптовано світовий досвід щодо формування цін на землі сільськогосподарського призначення, зокрема законодавчого регулювання в

умовах дії ринкового механізму, використання сільськогосподарських угідь відповідно до цільового призначення. З-поміж основних адміністративно-правових проблем, які стримують процеси, пов'язані з державним регулюванням відтворення землі як фактора виробництва виокремлено: незавершеність розмежування земель державної та комунальної власності; незавершеність інвентаризації земель і створення системи державного земельного кадастру; невирішеність окремих питань регламентації порядку реєстрації земельних ділянок і ведення автоматизованої системи державного земельного кадастру; невизначеність організаційно-правових засад здійснення зонування земель; відсутність регламентів використання земель тощо. Запропоновано інструментарій застосування світового досвіду державного регулювання відтворення землі, згідно з яким увага концентрується на паритеті прав господарюючих суб'єктів, власників землі та загальнонаціональних інтересів. Актуалізовано активізацію органів державної влади щодо вживання власниками меліоративних і природоохоронних заходів відповідно до національних і місцевих програм та під контролем держави, участі у формуванні ціни продажу земель сільськогосподарського призначення, орендних відносин і недопущення спекулятивних операцій із землею.

Запропоновано методику таксономічного аналізу для оцінки ефективності використання сільськогосподарських угідь як фактора виробництва. Враховано систему показників економічної, екологічної та інвестиційної ефективності. Доведено комплексну дію показників-стимуляторів і показників-дестимуляторів при плануванні та реалізації напрямів підвищення ефективності державного регулювання відтворення землі як фактора виробництва.

Запропоновано комплекс напрямів підвищення ефективності державного регулювання відтворення землі як фактора виробництва. Систематизовано види ефективності, крім економічної, виокремлено ще й екологічну та інвестиційну ефективність. Сформульовано визначення

інвестиційної ефективності державного регулювання відтворення землі як фактора виробництва, яка трактується як комплексна соціально-економічна категорія, що відображає відносини між людьми у процесі здійснення технологічних виробничих процесів, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції з метою максимального задоволення потреб населення в харчових продуктах, забезпечення відновлення природної родючості ґрунту, збільшення продуктивного потенціалу земельних ресурсів і їх використання в умовах високого рівня екологічності як цих ресурсів, так і середовища загалом. Це дало можливість надати пропозиції щодо впровадження механізму кредитування при купівлі земельної ділянки.

Ключові слова: державне регулювання відтворення земель, землі сільськогосподарського призначення, земля, інвестиційне та іпотечне кредитування, механізм нормативно-правового забезпечення, фактор виробництва.

ABSTRACT

Shparyk Ya. Ya. State regulation of land reproduction as a factor of production in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

The dissertation for scientific degree of Doctor of Philosophy by the specialty 051 “Economics” (field of study 05 “Social and behavioral sciences”). – Poltava State Agrarian Academy, Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2021.

The dissertation substantiates the theoretical provisions and offers practical recommendations for improving the state regulation of land reproduction as a factor of production in Ukraine.

Based on the generalization of scientific approaches to understanding the term “land”, it is determined that it is a natural resource, the main factor of production that determines the national wealth of society. The properties of land as a factor of production are realized through the performance of its actualized functions in order to achieve the goals of society. The establishment of common

and distinctive features of land as a factor of production with other classical factors made it possible to argue that the soil determines the role and functions of land in agriculture, due to its exceptional property – fertility. An approach based on the relationship between economic and natural fertility and the process of agricultural land use is proposed, which allowed to form a meaningful and logical model of the concept of economic soil fertility, taking into account its extended, incomplete and simple reproduction.

The specific features of agricultural lands are determined and approaches to their understanding from the point of view of the asset and from the point of view of the goods are developed that in turn gave the chance to define value of the earth and to substantiate necessity of its reproduction. The need for state regulation of the economy is associated with the processes of land reproduction as a factor of production, by which we mean the system of state influence on the process of productive use and protection of land resources in order to ensure national interests. State regulation of land reproduction as a factor of production requires the definition of appropriate principles, methods and criteria for its implementation, which together form its mechanism, represented by the economic system through which the functions of state regulation. The proposed mechanism makes it possible to focus the goals of institutions on state security, realization of citizens' rights, social protection of the population, rational use of land, environmental protection, state need for land resources, development of agricultural entrepreneurship and ecological balance.

Based on the consideration of the tools of state regulation of land as a factor of production, the general scheme of state regulation of land as a factor of production is presented. State regulation of the reproduction of land as an asset is based on the adoption of laws and other regulations to be implemented and regulate issues related to its possession, disposal and use, ie property, and as a commodity – taking into account market factors. The economic stimulation of rational use and protection of lands connected with creation of system of guarantee of the property rights on agricultural lands is offered; reforming the system of land

payments; formation of an effective system for improving the efficiency of legal regulation of land relations, etc. The updated features made it possible to outline the tasks of the state land policy to meet public interests, taking into account the natural properties and commodity-money parameters of the land.

It is proved that the defining characteristic of land as a factor of production is its fertility, which is divided into natural, potential, artificial and efficient, or real. Ukraine is the richest in the world in terms of soil quality and composition. According to the results of the analysis, the intensive use of chernozems has led to the loss of the possibility of their reproduction and as a consequence of progressive degradation. It is determined that the main reasons for this situation are: excessive agricultural development of the territory; insufficiently substantiated land reform, which led to violations of agricultural technologies and reduced soil fertility; lack of an objective price for soil resources, fair taxation and an appropriate fund of funds needed to maintain soil fertility; degradation processes and large areas of unproductive lands; insufficient scientific support of the latest soil protection technologies (conservative, zero). It is substantiated that improving the situation with soil reproduction requires a number of works, namely: increasing the application of mineral and organic fertilizers, protection against erosion, preservation of organic carbon reserves in the soil layer, reclamation works and land reclamation, etc.

It is reasonable that the reproduction of land as a factor of production directly depends on its financial support – the process of attracting, accumulating and targeted use of financial resources in reproductive activities by economic entities, which in turn depends on seasonality of production, relatively long collateral to secure long-term loans, organizational and legal form, etc. It is specified that the lack of own financial resources actualizes the role, importance and availability of those involved. It has been proven that the total shortage of financial resources associated with the reproduction of land as a factor of production is constantly increasing. It is updated that the reproduction of land as a factor of production is directly related to the legal support for the reproduction of

soil fertility and integrity, and important in this case is the mechanism of legal support for the reproduction of land as a factor of production, which combines legal and organizational principles state regulation. The meaningful organization of this mechanism reflects the internal logic of legal regulation and shows the features of special legal influence on the reproduction processes. Despite the significant list of existing regulations in the field of land reproduction as a factor of production, a holistic system of such support has not yet been developed and is in its infancy. The need to develop banking products taking into account the specifics of agricultural production, expanding the scope of agricultural insurance, improving the credit process, in particular the development of exchange trade and more.

It is proved that the improvement of the mechanism of normative-legal provision of land reproduction as a factor of production should be focused on solving tasks related to ensuring the creation of a system of guaranteeing ownership of agricultural land; reforming the system of land payments; formation of an effective system for improving the efficiency of regulatory and legal regulation of land relations; ensuring the implementation of land management measures as a tool for regulating land relations; gradual management of agricultural lands into economic turnover; ensuring the ecological balance of land use by limiting the use of agricultural land. It is substantiated that the improvement of the above mechanism should be based on compliance with the principle of land legislation, land valuation, land management, land reform, implementation of the Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2030, state policy in the field of land protection.

On the basis of generalization of world experience the basic directions of improvement of the state regulation of reproduction of the earth as the factor of production are formed: observance of target use of agricultural lands; limiting the maximum allowable size of land that can be privatized; requirements for land buyers, strict liability for violations of land and environmental legislation, application of tax and financial incentives, etc. The world experience on the formation of prices for agricultural land, in particular the legislative regulation in

the conditions of the market mechanism, the use of agricultural land in accordance with the intended purpose has been adapted. Among the main administrative and legal problems that hinder the processes related to the state regulation of land reproduction as a factor of production should be identified: incomplete delimitation of state and communal lands; incomplete land inventory and creation of the state land cadastre system; unresolved issues of regulation of the procedure for registration of land plots and maintenance of the automated system of the state land cadastre; uncertainty of organizational and legal bases for land zoning; lack of land use regulations, etc. Tools for applying the world experience of state regulation of land reproduction is proposed, which focuses on the parity of rights of economic entities, landowners and national interests. Activation of state authorities on the implementation of land reclamation and environmental protection measures in accordance with national and local programs and under state control, participation in the formation of the sale price of agricultural land, lease relations and prevention of speculative land transactions.

A method of taxonomic analysis for assessing the efficiency of agricultural land use as a factor of production is proposed. The system of indicators of economic, ecological and investment efficiency is taken into account. The complex action of indicators-stimulators and indicators-disincentives at planning and realization of directions of increase of efficiency of state regulation of land reproduction as a factor of production is proved.

A set of directions for increasing the efficiency of state regulation of land reproduction as a factor of production is proposed. Types of efficiency are systematized, in particular, in addition to economic, ecological and investment efficiency are also allocated. The definition of investment efficiency of state regulation of land reproduction as a factor of production is formulated. to ensure the restoration of natural soil fertility, increase the productive potential of land resources and their use in a high level of environmental friendliness of both these resources and the environment as a whole. This made it possible to provide

proposals for the implementation of a mechanism that provides for targeted lending to citizens of Ukraine when buying land.

Keywords: agricultural lands, investment and mortgage lending, land, mechanism of normative-legal provision, production factor, state regulation of land reproduction.

Список публікацій здобувача

Статті у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Шпарик Я. Я. Еволюція поглядів щодо державного регулювання землі як фактора виробництва. *Науковий погляд: економіка та управління: науково-практичний журнал*. 2018. Вип. 2 (60). С. 68–73. **(Index Copernicus)**.

2. Шпарик Я. Я. Напрями вдосконалення відтворення землі як фактора виробництва. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 3–1 (52). С. 74–79. **(Index Copernicus)**.

3. Шпарик Я. Я. Аналітична оцінка земельних ресурсів України. *Інтелект XXI*. 2019. № 3. С. 116–120. **(Index Copernicus)**.

4. Шпарик Я. Я. Зарубіжний досвід іпотечного земельного кредитування. *The scientific heritage*. Budapest, Hungary. 2020. № 45. P. 49–52. **(Index Copernicus)**.

5. Шпарик Я. Я. Іпотечне кредитування в системі відтворення земель сільськогосподарського призначення. *Journal of science*. 2020. Vol. 1. № 6. P. 32–37. **(Index Copernicus)**.

6. Куцик П. О., Шпарик Я. Я., Куцик В. І. Застосування методики таксономічного аналізу під час оцінки ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні. *Інтелект XXI*. 2020. № 4. С. 32–36. **(Index Copernicus)**.

7. Куцик В. І., Шпарик Я. Я. World experience of state regulation of land reproduction and possibilities of its application in Ukraine. *Slovak international*

scientific journal, Bratislava, Slovakia. 2021. № 49. P. 27–35. (**Index Copernicus**).

Статті у фахових виданнях України:

8. Шпарик Я. Я. До питання сутності землі як фактора виробництва. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 5 (10). С. 109–114. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10_uk/20.pdf. (дата звернення: 08.07.2020).

9. Шпарик Я. Я. До питання відтворення землі як чинника виробництва. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 23. С. 75–79. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/23-2018> (дата звернення: 08.07.2020).

10. Шпарик Я. Я. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення відтворення землі та його особливості. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3 (71). Ч. 1. С. 143–147.

Праці апробаційного характеру:

11. Шпарик Я. Я. До питання характеристики землі з точки зору активу та товару. *Сучасні наукові дослідження на шляху до вдосконалення економічного потенціалу країни: тези Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 22 вересня 2018 р.)*. Дніпро, 2018. С. 42–43.

12. Шпарик Я. Я. Цілі, завдання та функції державного регулювання відтворення землі. *Розвиток економіки країни: можливості, проблеми, перспективи: тези IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 22 вересня 2018 р.)*. Запоріжжя: Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2018. С. 18–20.

13. Шпарик Я. Я. Аналіз структури земельного фонду України. *Стабільність національної економіки: проблеми та шляхи забезпечення: тези Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 25 травня 2019 р.)*. Дніпро, 2019. С. 22–24.

14. Шпарик Я. Я. Внесення мінеральних та органічних добрив як основа покращення відтворення сільськогосподарських робіт. *Економіка, менеджмент*

і аудит: сучасні проблеми, перспективи та напрямки розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 31 травня 2019 р.). Львів: Львівська економічна фундація; ЛЕФ, 2019. С. 50–52.

15. Шпарик Я. Я. Ринок землі як основа розвитку іпотечного кредитування. *Modern approaches to the introduction of science into practice: the X-th International scientific and practical conference* (San Francisco, March 30–31, 2020). San Francisco, USA, 2020. P. 127–128.

16. Шпарик Я. Я. Нормативно-правове забезпечення в системі земельного іпотечного кредитування в Україні. *Theoretical foundations of modern science and practice: the XI-th International scientific and practical conference* (Melbourne, 06–07 April 2020). Melbourne, Australia, 2020. P. 514–515.

17. Шпарик Я. Я. Роль земельного банку в системі земельного іпотечного кредитування. *Impact of modernity on science and practice: the 12-th International scientific and practical conference* (Edmonton, 13–14 April, 2020). Edmonton, Canada, 2020. P. 668–670.

18. Куцик В. І., Шпарик Я. Я. Іпотечне земельне кредитування в системі відтворення земельних ресурсів. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 червня 2020 р.). Львів: Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2020. С. 44–45.